

IZCILĀ LATVIEŠU EKONOMISTA KĀRĻA BALOŽA UZSKATI PAR KAPITĀLISMU UN SOCIĀLISMU VĒSTURISKĀ UN MŪSDIENU SKATĪJUMĀ

Ivars Brīvers

ivars.brivers@inbox.lv

Atslēgas vārdi: kapitālisms, sociālisms, augļošana, mantiskais kapitāls, finanšu kapitāls, privātīpašums

Raksts ir veltīts izcilajam latviešu ekonomistam Kārlim Balodim, kurš, nebūdam maršsists, bija sociālists un ir iegājis pasaules ekonomikas vēsturē ar pirmo mēģinājumu izveidot zinātniski pamatotu sociālistiskas ekonomikas modeli. Rakstā jautājums par diviem ekonomisko sistēmu modeļiem ir skatīts plašākā vēsturiskā kontekstā. Kārļa Baloža teorētiskās atziņas un priekšstats par to izmantošanu reālajā dzīvē balstās uz viņa ievērojamāko darbu analīzi. Rakstā ietverts arī ieskats par abu ekonomisko sistēmu teorētisko modeļu vārajām vietām.

Ievads

2018. gada nogalē Latvijas Ekonomistu asociācija sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmiju un Lutera Akadēmiju Rīgā rīkoja forumu, veltītu pasaules ekonomistu aprindās vislabāk pazīstamajam latviešu ekonomistam Kārlim Balodim (*Carl (Karl) Ballod*, 1864–1931), kurš pirmo augstāko izglītību ieguva teoloģijā. Forumā dalībnieki atzina, ka nedrīkst nodot aizmirstībai šī izcilā vīra idejas. Tam, ka viņš simpatizēja sociālismam, vēl nevajadzētu būt par iemeslu, lai jau iepriekš pasludinātu Baloža darbus par nekur nederīgiem. Protams, izkropļotais marksistiskais sociālisms, kāds pastāvēja Padomju Savienībā, ir radījis visai kategorisku nostāju pret jebko, kas saistās ar sociālismu. Tomēr padomju laiku spoguļattēls, kad viss tika krāsots tikai melnā un baltā krāsā, un jebkādas

idejas, kas nesakrita ar valdošajām nostādņām, tika krasi apkarotas, drūmākajos gados apkarojot ne tikai idejas, bet arī to paudējus, var novest pie līdzīgām sekām, kā tas notika ar padomju režīmu.

Šajā rakstā K. Baloža idejas tiek skatītas divu ekonomisku sistēmu veidošanās vēsturiskajā kontekstā. 18. un 19. gadsimtā arī tie ekonomisti, kuri mūsdienās viennozīmīgi tiek novietoti uz “kapitālisma plauktiņa” — Ādams Smits (*Adam Smith*, 1723–1790), Džons Mills (*John Stuart Mill*, 1806–1873), Leons Valrāss (*Marie-Esprit-Léon Walras*, 1834–1910), vācu vadošie ekonomisti, nebaidījās salīdzināt abu sistēmu stiprās un vājās vietas, to darīja arī K. Balodis. Arī šī raksta autors nevēlas nostāties tiesneša lomā, šķīrojot “pareizās” un “nepareizās” idejas. Šajā rakstā autors ir centies iejusties

K. Baloža pozīcijās, taču lūdz neidentificēt viņu ar K. Balodi.

Raksta pirmajā daļā ir sniegts ekonomikas literatūrā balstīts ieskats par divu ekonomisko sistēmu vēsturisko izveidošanos un attīstību. Otrā daļa ietver biogrāfisku materiālu par K. Baloža dzīvi, darbību un viņa ideju attīstību. Biogrāfiskie fakti galvenokārt ir ņemti no Nikolaja Balabkina (dz. 1926) un Manfreda Šnepa-Šnepes (dz. 1935) 1993. gadā Rīgā publicētā fundamentālā pētījuma par K. Balodi. Trešā daļa ir veltīta tam, ar ko K. Balodis ir iegājis pasaules ekonomikas vēsturē — pirmajam mēģinājumam izveidot zinātniski pamatotu, uz aprēķiniem balstītu sociālisma ekonomikas modeli. Šī modeļa apraksts galvenokārt balstās uz K. Baloža pazīstamāko darbu “Nākotnes valsts”¹. Ceturtajā daļā ir apskatīti K. Baloža teorētiskie uzskati, balstoties uz viņa darbu “Ievads tautsaimniecībā un tautsaimniecības teorijā”². Piektajā daļā ir apskatītas mūsdienu kapitālisma asākās problēmas, balstoties uz ievērojamu 20. un 21. gadsimta ekonomistu atziņām un norādot uz to saistībām ar K. Baloža idejām. Sestā daļa piemin teorētisko 20. gadsimta diskusiju par sociālisma (ideāla sociālisma modeļa, nevis padomju tipa sociālisma) galveno problēmu.

Padomju laikos studentiem tika stāstīts, ka sabiedrība attīstās pa spirāli. Taču jautāts, kas tad sekos nākamajā spirāles vītnē pēc komunisma, pasniedzējs izlikās to nedzirdam. Raksta autors negribētu, lai arī tagad mēs līdzīgi izvairītos no atbildes uz jautājumu — vai kapitālisma ekonomiskā sistēma ir cilvēces attīstības augstākais punkts, kas pastāvēs mūžīgi, vai arī tomēr cilvēces attīstība turpināsies. (Raksta autors uzdod šo jautājumu, neietverot tajā atbildi.)

Divu ekonomikas sistēmu saknes un attīstība

Kopš 19. gadsimta cilvēce pazīst divu veidu ekonomisko sistēmu modeļus — kapitālismu un sociālismu. Abi šie termini parādījās

19. gadsimtā. Termina “kapitālisms” saknes nāk no latīņu valodas “*caput*” — galva, no kā ir atvasināts franču valodas vārds “*chatte!*” ar nozīmi “kustamais īpašums”. Deivids Rikardo (*David Ricardo*, 1772–1823) un Pjērs Žozefs Prudons (*Pierre-Joseph Proudhon*, 1809–1865) savos darbos lietoja jēdzienu “kapitālists”, Kārlis Markss (*Karl Heinrich Marx*, 1818–1883) un Fridrihs Engelss (*Friedrich Engels*, 1820–1895) lietoja jēdzienu “kapitālistiskā sistēma”. Jēdziens “kapitālisms” mūsdienu izpratnē ienāca 19. gadsimta beigās, galvenokārt, pateicoties vācu ekonomistiem Verneram Zombartam (*Werner Sombart*, 1863–1941) un Maksimiliānam Vēberam (*Maximilian Karl Emil Weber*, 1864–1920).

Termina “sociālisms” saknes arī ir meklējamas latīņu valodā — “*sociare*”, kas nozīmē “dalīt”. Jēdziena “sociālisms” mūsdienu izpratne saistās ar franču filosofiem un ekonomistiem Pjēru Leruā (*Pierre Leroux*, 1797–1871), Klodu Anrī Sen-Simonu (*Claude Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon*, saukts par *Henri de Saint-Simon* (1760–1825) un citiem.

Pēdējo divu gadsimtu gaitā ir bijušas dažādas “sociālisma” un “kapitālisma” definīcijas un interpretācijas, tādējādi ļaujot visādi interpretēt politiskās un ekonomiskās sistēmas dažādās valstīs. Ideoloģiskie aspekti ir radījuši neskaidrību šo divu sistēmu definējumā. Šajā rakstā atšķirības starp kapitālismu un sociālismu tiks skatītas ekonomiskā aspektā. Šajā ziņā galvenā atšķirība, kas ļauj nošķirt vienu sistēmas modeli no otra, ir šāda: **kapitālismā ir privātīpašums uz kapitāla precēm, sociālismā kapitāla preces ir sabiedrības īpašums**. No tā izriet, ka kapitāla preces nepiedalās tirgū, līdz ar to rodas problēma par adekvātu cenu noteikšanu tām. Tāpēc ir nepieciešama centralizēta institūcija, kas nosaka cenas kapitāla precēm, kā arī centralizēta institūcija, kas veic resursu sadali. No ekonomikas skatupunkta **kapitāla preču sabiedriskais īpašums** un no tā izrietošā

centralizēta cenu noteikšana ir divas galvenās sociālisma iezīmes.

Saknes diskusijai par šādu divu sistēmu priekšrocībām un trūkumiem ved vēl uz Seno Grieķiju. Platona (sengrieķu: Πλάτων, Plātōn, ap 427. gads p.m.ē. — ap 348. gadu p.m.ē.) un Aristoteļa (grieķu: Ἀριστοτέλης, Aristotelēs, 384. gadā p.m.ē. — 367. gads) atšķirīgie viedokļi par šīm divām sistēmām var tikt uzskatīti par pirmo diskusiju šajā jautājumā, pretnostatot taisnīgumu derīgumam, lietderību efektivitātei, sadarbību konkurencei. Interesanta diskusija šajā jautājumā ir izvēsta franču neoklasiķa L. Valrāsa slavenajā grāmatā “Tīrās politiskās ekonomikas elementi”, kur autors saista divus atšķirīgos viedokļus ar Platonu un Aristoteli.

“Jau no pašiem cilvēku sabiedrības pirmsākumiem un sabiedriskās bagātības rašanās sākuma labumu sadales problēma ir bijusi diskusiju priekšmets. [...] No visām labumu sadales sistēmām, kādas ir pastāvējušas, divas ievērojamākās ir komunisms un individuālisms, kuras ir pārstāvējuši divi senatnes izcilie prāti — Platons un Aristotelis. [...] Komunisms saka: “Labumi ir jāpiešķir visiem. Daba ir devusi tos visiem cilvēkiem, turklāt ne tikai tiem, kas dzīvo pašlaik, bet arī viņu pēctečiem.” [...] Uz to individuālisms atbild: “Labumi ir jāpiešķir individuāli. Daba ir radījusi cilvēkus, kas atšķiras ar saviem tikumiem un talantiem.” [...] Kuram taisnība — komunismam vai individuālismam? Vai nav tā, ka abiem diviem vienlaikus ir un nav taisnība?”³

Izņemot to, ka L. Valrāss lieto vārdu “komunisms” tādā nozīmē kā šodien “sociālisms” un “individuālisms” tādā nozīmē kā “kapitālisms”, L. Valrāsa teksts kļūst arvien aktuālāks arī mūsdienu pasaulē. Patiesi, “komunisma” idejas, ko L. Valrāss saista ar Platonu, vienlaikus ir un nav patiesas, gluži tāpat kā “individuālisma” idejas, ko L. Valrāss piedēvē Aristotelim. Valrāss netiesā, kuram ir un kuram nav taisnība, bet atzīmē: “Zinātnei par labumu sadali ir jābūt savā būtībā morā-

lai zinātnei. [...] Ja vien kāda zinātne izvirza taisnīgumu par pamatprincipu, tad tādai ir jābūt zinātnei par labumu sadali sabiedrībā, vai, kā mēs to varētu dēvēt, *sociālajai ekonomikai*.”⁴

Sociālisma idejas ir likušās pievilcīgas dažādos laikos un dažādās zemēs. Princips, ka persona var gūt bagātību ne tikai ar darbu (protams, ar to nav jāsaprot tikai fizisks darbs), bet arī ar procentiem no kapitāla, ir ticis uzskatīts par netaisnīgu. No otras puses, šāda iespēja ir darbojusies kā spēcīgs motivējošs faktors. Atziņa, ka talantīgākie, gudrākie un spējīgākie sabiedrības locekļi gūst par to sev labumu, arī šķiet esam taisnīga.

Par šiem jautājumiem ir spriests arī pirms mūsdienu ekonomiskās domas sākuma, par ko tiek uzskatītas 18. gadsimta beigas un kapitālisma ēras sākums. Jau 1524. gadā Mārtiņš Luters (*Martin Luther*, 1483–1546) publicēja darbu “Par pirkšanu un augļošanu”, kurā apsprieda, vai naudas aizdošana uz procentiem var tikt uzskatīta par grēku pret septīto bausli. Šajā grāmatā Luters pārsteidzoši mūsdienīgi apspriež arī citas mūsdienu ekonomikai piemītošas problēmas. “Par uzņēmēj-sabiedrībām (*Gesellschaften*) arī man būtu daudz kas sakāms, bet visa šī lieta ir tāds bezjēdzīgs nenovīdības un ļaunuma bezdibenis, ka tajā nav nekā, ko var apspriest ar skaidru sirdsapziņu. Par ko cilvēks ir tik muļķīgs, lai neredzētu, ka uzņēmumi nav nekas cits kā tikai monopoli? Tie pārkāpj pat pagānu laicīgos likumus, kaitējot visas pasaules sabiedrībai, nemaz jau nerunājot par dievišķo likumu un kristiešu likumiem. Viņu rokās ir visi labumi, tāpēc viņi bez bailēm var īstenot savus trikus, kā vien vēlas, paaugstinot un pazeminot cenas pēc savas patikas. Viņi apspiež un sagrauj visus mazos tirgotājus, gluži kā līdakas aprij mazās zivis ūdeņos, it kā tie būtu kungi pār Dieva radībām un būtu brīvi no visiem ticības un mīlestības likumiem.”⁵ Tomēr līdz 18. gadsimtam pastāvošais ekonomikas modelis nav uzskatāms par kapitālistisku vai sociālistisku mūsdienu izpratnē,

jo pastāv privātipašums uz kapitāla precēm, taču tas ir gandrīz vienīgi fiziskais kapitāls un nepastāv nozīmīgas finanšu kapitāla plūsmas globālā un pat nacionālā līmenī. Industriālā revolūcija ar tās sekām — kapitāla koncentrāciju, finanšu tirgiem, ekonomikas izaugsmi un globalizāciju (kas gan seko ar simts gadu laika nobīdi) radīja ekonomikas modeli, ko tagad dēvējam par kapitālismu, un kura teorētiskie pamati balstās Ā. Smita fundamentālajā darbā „Pētījums par tautu bagātības dabu un cēloņiem”⁶, kurš ir publicēts 1776. gadā un ko uzskata par vienu no jaunās kapitālisma ēras signāliem.

Globalizācijas problēma — **kāpēc tā nebija kapitālisma attīstības pavadonis tā pirmajā fāzē, bet sekoja vēlāk** — otrajā fāzē, ir dziļi iztirzāta pazīstamā brazīliešu ekonomista Selso Monteiro Furtado (*Celso Monteiro Furtado*, 1920–2004) darbā “Globālais kapitālisms”: “Pirmajā fāzē industriālo revolūciju virzošie uzņēmumi spieda atvērt ārējos tirgus, kas arī izskaidro imperiālistisko ofensīvu visā 19. gadsimtā. Tomēr šīs ekonomiskās izaugsmes īstais dzinējspēks bija ne tik daudz eksports, bet gan iekšējo tirgu pastiprināšana, kas izrietēja no pieaugošās iedzīvotāju pirktspējas algu pieauguma rezultātā. [...] Šī vēsturiskā procesa skaidrojums ir atrodams jaunajos sociālajos spēkos, kas radās vienlaikus ar industrializācijas radīto urbanizācijas procesu. Strādnieku veidoto organizāciju darbība evolucionārā ceļā radīja spēku, kas panāca reālās algas pieaugumu un lika valdībām īstenot protekcionisma politiku, lai aizstāvētu savus iekšējos tirgus. Tādējādi, un sākot ar šo brīdi, izaugsmes virzītājspēks bija iekšējā tirgus pastiprināšana, kam eksports bija tikai kā papildu stimulators.”⁷

Neviens nopietns domātājs, ieskaitot K. Marksu un marksistus, neapšaubā cilvēces eksistencē notikušo kvalitatīvo izmaiņu nozīmi, ko atnesa jaunā ekonomiskā sistēma. Tā radīja jaunus pamatus cilvēka garīgai attīstībai, zinātniskiem atklājumiem, cilvēku ikdienas dzīves uzlabojumus, pārmainot pa-

sauli līdz nepazīšanai. Taču nekas laicīgajā pasaulē nav tikai pozitīvi vai negatīvi vērtējams, un jaunā ekonomiskā sistēma, līdz ar visiem tās labumiem, radīja arī jaunas problēmas, pirmkārt, pieaugošu sociālo nevienlīdzību, kas mudināja cilvēkus meklēt uzlabojumus esošajā sistēmā, vai arī meklēt jaunu, labāku sistēmu. Tāpēc L. Valrāsa tālredzīgās idejas par sociālo ekonomiku kā zinātņi, kas pētītu taisnīguma un derīguma pretrunīgos principus labumu sadalē, ir ļoti aktuālas mūsdienās un vēl jo vairāk tādas būs nākotnē.

20. gadsimta notikumi ir pārliciecināši parādījuši, ka sociālisma ekonomiskais modelis ir mazāk efektīvs nekā ekonomika, ko virza tirgus spēki, līdz ar to it kā pieliekot diskusijai par divām ekonomiskajām sistēmām punktu. Taču Padomju Savienības piemērs rāda, ka kapitālisma sistēma ir labāka par sliktu, pat izkropļotu, sociālisma sistēmu. 21. gadsimta notikumi rāda, ka arī kapitālisma sistēmā ir daudz smagu problēmu, kuras kļūst aizvien asākas. Kembridžas profesors Hadžūns Čangs (*Ha-Joon Chang*, dz. 1963) par to spriež grāmatā “23 lietas, ko mums nestāsta par kapitālismu”⁸. No šīm problēmām īpaši ir pieminama nevienlīdzības palielināšanās gan starp dažādām valstīm, gan starp iedzīvotājiem, reģioniem un sociālajām grupām valstu iekšienē, netaisnīga darba samaksa par dažādiem darba veidiem (strādājošie pret menedžeriem, ražošana pret pakalpojumiem, valsts sektors pret privāto sektoru u.c.), “nepacietīgā kapitāla” problēma, ko rada finanšu tirgu pārlieku augsta efektivitāte. Arī politiku runas reizēm parāda, ka viņi apzinās šīs problēmas, taču vienlaikus saprot, ka par to ir labāk nerunāt, jo pastāv pārāk augsts risks viņu politiskajai karjerai. Labs piemērs ir bijušā Francijas prezidenta Nikolā Sarkozi (*Nicolas Paul Stéphane Sarközy de Nagy-Bocsa*, dz. 1955) runa Pasaules Ekonomikas forumā Davosā 2010. gadā, kur viņš teica: “Krīze, ko mēs piedzīvojam, nav kapitālisma krīze. Tā ir kapitālisma dabiskās būtības zaudējuma

krīze — krīze, kas saistīta ar vērtību un sakņu zudumu, kas vienmēr ir bijis kapitālisma pamats. Kapitālisms vienmēr ir bijis neatņemams no vērtību sistēmas, civilizācijas koncepcijas, cilvēcīguma idejas. Tīri finanšu kapitālisms ir kropls veidojums, un mēs redzam riskus, ko tas rada pasaules ekonomikā. Bet antikapitalisms ir strupceļš, kas ir vēl sliktāks. Mēs varam saglabāt kapitālismu, tikai atjaunojot to, atjaunojot tā morālo dimensiju. Es zinu, ka šis apgalvojums radīs daudzus jautājumus.”⁹ Un, kā mēs zinām, tas radīja ne tikai jautājumus, bet arī to, ka N. Sarkozy drīz vien nozuda no politiskās skatuves, jo finanšu kapitālismam ir milzu ietekme uz valdībām un masu saziņas līdzekļiem, un N. Sarkozy piemērs ne tuvu nav izņēmums. Interesanti, ka, runājot par alternatīvu kapitālismam, N. Sarkozy nelieto vārdu “sociālisms”, bet gan dēvē to par “antikapitalismu”, acīmredzami bažījoties par savu politisko konjunktūru valsts iekšienē.

Pēdējos piecos gados pasaules ekonomistu akadēmiskās aprindas saviļņoja cits francūzis — Tomass Piketi (*Thomas Piketty*, dz. 1971), kurš 2013. gadā publicēja grāmatu ar provocējošu nosaukumu — “Kapitāls 21. gadsimtā” (angļu valodā grāmata ir publicēta 2014. gadā). “Uzņēmējs neizbēgami kļūst par rantjē, arvien vairāk dominējot pār tiem, kuriem nav nekā cita kā tikai viņu darbs. Tiklīdz izveidojies, kapitāls atražo sevi ātrāk par produkcijas izlaides pieaugumu. Pagātne aprij nākotni.”¹⁰ Provokācija izdevās, un šīs grāmatas ideju apspriešanā iesaistījās mūsdienu ievērojamākie ekonomisti — Pols Krugmens (*Paul Robin Krugman*, dz. 1953), Roberts Solovs (*Robert Merton Solow*, dz. 1924), Jozefs Stiglits (*Joseph Eugene Stiglitz*, dz. 1943) u.c. Tāpēc diskusija par ekonomiskajām sistēmām joprojām ir aktuāla, protams, ne tās vulgarizētajā izpratnē, kur ar sociālismu tiek saprasts izkropļotais padomju tipa sociālisms. Dažādu ekonomisko sistēmu modeļu principu izvērtēšana joprojām ir aktuāla un tāda būs arī

nākotnē. Visi lielie ekonomisti — Ā. Smits, D. Rikardo, Dž. Mills, L. Valrāss, Džons Keinsss (*John Maynard Keynes*, 1883–1946), Jozefs Šumpēters (*Joseph Alois Schumpeter*, 1883–1950) u.c. ir norādījuši uz to, ka nākotnē būs nepieciešams pārskatīt ekonomikas paradigmu. Pavisam neparasts ir J. Šumpētera citāts, ko uzskata par šī izcilā ekonomista pēdējiem vārdiem pirms nāves: “Markss kļūdījās savā diagnozē par ceļu, kā sabruks kapitālistiskā sabiedrība, bet viņš nekļūdījās paredzēdams, ka tā noteikti sabruks.”¹¹ Šeit jāpiebilst, ka Šumpēters, lai gan perfekti pārzināja Marksa darbus, pats ne tuvu nebija sociālists, un noteikti ne marksists, bet gan drīzāk tieši pretējos uzskatos. Šumpēters uzskatīja sociālismu par lielāku ļaunumu nekā kapitālisms, taču pieļāva, ka ekonomisko sistēmu izvēle nav tikai divvirzietu ceļš — kapitālisms vai sociālisms.

Dž. M. Keinsss nebija tik pesimistisks kā J. Šumpēters: “Es redzu, ka mēs spēsim atgriezties pie visdrošākajiem un skaidrākajiem reliģijas un tikumības principiem — ka skopums ir netikums, ka augļošana ir pārkāpums, ka naudas mīlestība ir riebiga, ka patiesi tikumīgi un gudri ir tie, kuri neatliek dzīvi uz rītdienu. Mēs atkal vērtēsim mērķi augstāk par līdzekļiem un dosim priekšroku tam, kas ir labs, nevis tam, kas ir derīgs. Mēs godāsim tos, kuri prātis iemācīt mums, kā nodzīvot ik stundu un ik dienu skaisti un labi, tos priekpilnos cilvēkus, kuri ir spējīgi priecāties par lietām, kā liliņas ziedi plāvā, kuri ne strādā, ne vērpj. Bet uzmanieties! Laiks tam vēl nav pienācis. Vēl vismaz simts gadus mums būs jāizliekas pašiem sev un jebkuram citam, ka taisnīga rīcība ir nekrietna, un nekrietna rīcība ir taisnīga, jo nekrietnība ir izdevīga, bet taisnīgums nav izdevīgs.”¹²

Var secināt, ka iespējamais tālākvirzības ceļš ir morālās dimensijas atjaunošana. Vai tas ir iespējams globālajā pasaulē un kādas ir alternatīvas? Tie ir jautājumi, kas gaida drīzas atbildes.

Kārļa Baloža ceļš līdz sociālisma idejām

Kokneses kalēja Miķeļa Baloža un viņa sievas Annas (dzimušas Ērgles) dēls Kārlis nāca pasaulē 1864. gada 20. jūnijā. Divu gadu vecumā palicis bez tēva, acīmredzami viņš nav no tiem cilvēkiem, kuriem bērnībā dzīve ir devusi vairāk, nekā cilvēks to spēj saņemt. K. Balodis ne dienu nav gājis skolā, visu izglītību gūstot pats ar kādas izglītotas vācu dāmas palīdzību, kura maziem bērniem mācīja lasīt un rakstīt. Taču vēlāk no šī mazā zēna izauga vīrs, kurš līdz ar latviešu, vācu un krievu valodām — tās viņš prata perfekti, zināja arī latīņu, grieķu, senebreju, angļu, franču un portugāļu valodas. (Balodis ir uzrakstījis arī dažus rakstus portugāļu valodā.)

Pildot mātes vēlēšanos, K. Balodis 1884. gadā devās uz Tērbatu studēt teoloģiju. 1884. gada 16. aprīlī viņš tika imatrikulēts Tērbatas universitātes Teoloģijas fakultātē. 1887. gada 26. augustā K. Balodis izturēja izlaiduma pārbaudījumu Teoloģijas fakultātē un saņēma tiesības saskaņā ar Krievijas impērijas likumiem, stājoties valsts dienestā, ieņemt 12. klases ierēdņa posteni. 1888. gadā K. Balodis tika ordinēts par luterāņu mācītāju. Viņa darbs šajā amatā saistās ar Krievijas pilsētu Zlatoustu.

Neveiksmīgā Brazīlijas epopeja¹³ 1889.–1891. gadā K. Balodim radīja “plānā galdiņa urbēja” slavu. Jaunības degsmē radusies ideja par latviešu īstenotu Brazīlijas kolonizāciju pēc portugāļu parauga bija visai atrauta no reālās dzīves. Atgriežoties Latvijā, K. Balodis tika izsmiets, kas ir viens no iemesliem, kāpēc viņš devās uz Vāciju, lai Jēnas Universitātē studētu ģeogrāfiju. 1892. gadā Balodis iegūst filosofijas doktora grādu, aizstāvot disertāciju par Brazīlijas ģeogrāfiju. Šeit arī rodas viņa interese par ekonomiku. Jau tad viņš sāk rakstīt sava mūža galveno darbu — „Nākotnes valsts”. Pseidonīms “Atlanticus”, ar kuru K. Balodis 1898. gadā publicēja šo grāmatu, pauž Platona un Frensis Bēkona (*Francis Bacon*, 1561–1626)

ideju lielo ietekmi uz Balodi. No iepriekš minētā L. Valrāsa citāta par Platonu varam secināt, ka šis domātājs daudziem ir ievirzījis domāšanu “sociālistiskā” gultnē. Tā tas bija arī ar Balodi. 1892. gadā dažas savas “Nākotnes valsti” aprakstītās idejas K. Balodis publicēja “Dienas Lapā” ar nosaukumu “Tautas saimniecības mācības attīstīšanās”¹⁴, parakstīdamies tikai kā B. Šeit Balodis piemin četrus ekonomisko sistēmu modeļus: merkantilismu (saimniecības pamatā ir nauda un tirgošanās), fiziokrātismu (pamatā ir daba un lauksaimniecība), kapitalismu (Ā. Smita izpratnē — pamatā ir darba dalīšana) un komunismu, kur sociālisms ir tā pirmā fāze. Tā bija tīri marksistiska pieeja, balstoties uz 1891. gadā publicēto „Gotas programmas kritiku”¹⁵, uz kuru gan K. Balodis nekad vēlāk nav atsaucies.¹⁶

K. Baloža iecere turpināt savas gaitas Rīgas Politehniskajā institūtā, kur tolaik bija vakanta profesora vieta, neguva piepildījumu, jo, gluži mūsdienīgi, augstskolas vadība deva priekšroku svešautietim, tāpēc K. Balodis atgriezās pie savas pirmās profesijas. No 1893. līdz 1895. gadam viņš kalpoja Urālu pilsētas Zlatoustas evaņģēliski luteriskās Sv. Marijas Magdalēnas baznīcā kā draudzes mācītājs. Tāpat kā citur, Ufas guberņā tajos laikos bija samērā daudz vāciešu, kuri strādāja Urālu rūpnīcās. Šo cilvēku vajadzībām tika būvētas luterāņu baznīcas, viena no tām bija 1810. gadā uzbūvētā Sv. Marijas Magdalēnas baznīca Zlatoustā. (1929. gadā šī baznīca tika nojaukta.) Ufas guberņā bija arī latviešu kolonijas. Vienā no šīm kolonijām — Austrumciemā no 1884. līdz 1887. gadam ir dzīvojis latviešu rakstnieks Edvarts Zilberts (Sudrabu Edžus, īstajā vārdā Morics Eduards Zilbers, 1860–1941), “Dullā Daukas” autors. Par šo laika posmu Baloža dzīvē ir saglabāties maz ziņu. Taču šajā laika posmā, kā to Balodis pats vēlāk, būdams Latvijas Saeimas deputāts, ir minējis, viņš sāk tuvināties sociālisma idejām, saskatot to postu, ko vienkāršajiem darba darītājiem nes toreizējais

Krievijas kapitālisms. Redzot, ka politiskā un reliģiskā brīvība dzīvē reāli nepastāv, un to, ka būdams mācītājs, viņš maz var palīdzēt tiem, kam iet grūti, Balodis apsver iespēju pamest mācītāja amatu, ko arī drīz vien izdara, aizvien vairāk pievērsoties publicistikai, it īpaši, uzrakstot vairākus rakstus sociālistiskajai "Dienas Lapai". Viņš iepazīstas ar Raini (Jānis Pliekšāns, 1865–1929), Aspaziju (Elza Johanna Emīlija Lizete Pliekšāne, 1865–1943) un Pēteri Stučku (1865–1932). Taču drīz vien starp Balodi un Stučku rodas naidis, kam pamatā ir gan uzskatu sadursme, gan personiski apstākļi. Šis naidis turpinās visa mūža garumā. Balodis krasi nostājas pret marksistisko sociālisma izpratni, vēlāk arī asi kritizējot Padomju Savienības sociālismu: "Krievijā, kur pēc lielinieckās revolūcijas oktobrī 1917. g. "lielinieki" — komunisti dabūjuši valsts varu savās rokās, tie rīkojušies ar tik pasakainu nemākulību un šausmīgu visa pastāvošā izpostīšanas kāri, ka iznākums bijis vispārējs bads, kas lielinieku vadoņiem devis iemeslu pilnīgi atkāpties no saviem agrākiem plāniem un ideāliem, bet paturēt varu rokās, to saimnieciskā ziņā dalot ar ārvalstu uzņēmējiem."¹⁷

K. Balodis paliek sociālists, bet ne marksists, visu savu turpmāko mūžu. Pēc sociālistiskās revolūcijas Vācijā 1918. gada novembrī Frīdriha Eberta (*Friedrich Ebert*, 1871–1925) un Filipa Šeidemaņa (*Philipp Heinrich Scheidemann*, 1865–1939) valdība 5. decembrī izveido Vācijas socializācijas komisiju, kurā līdz ar tādiem pazīstamiem ekonomistiem un politiķiem kā Karls Kautskis (*Karl Johann Kautsky*, 1854–1938), Emīls Lederers (*Emil Lederer*, 1882–1939), Hugo Lindemans (*Hugo Karl Lindemann*, 1867–1949), Rūdolfs Hilferdings (*Rudolf Hilferding*, 1877–1941), Valters Ratenaus (*Walther Rathenau*, 1867–1922), Karls Melhioris (*Carl Melchior*, 1871–1933) u.c., darbojas arī K. Balodis. Ir būtiski piebilst, ka komisijas sastāvā ir arī izcilais ekonomists J. Šumpēters, taču viņš pats šo savu biogrāfi-

jas faktu ir reti pieminējis, vienīgi norādot, ka, ja kāds grib izdarīt pašnāvību, tad nav slikti, ka klāt ir ārsts.

Pēc atgriešanās Latvijā 1918. gada beigās K. Balodis nepaliek nomaļus no politiskās dzīves. 1920. gadā par vienu no sociāldemokrātu kandidātiem Satversmes sapulces vēlēšanām tiek izvirzīts K. Balodis. Taču P. Stučkam tad vēl joprojām ir liela ietekme uz latviešu sociāldemokrātiem, tāpēc K. Balodis zaudē LSDSP atbalstu un vēlēšanu sarakstā netiek iekļauts. Pilnīgi noliedzams jebkādu sadarbību ar Krievijas boļševikiem, K. Balodis vēl meklē sadarbības iespējas ar Vācijas sociāldemokrātiem, taču arī šeit viņš saskata sociālistu politikas neveiksmes: "Pēc tam, kad 1923. g. rudenī Hilferdings, ticis par vācu finansu ministru, izrādīja pilnīgu nespējību, soc.-dem. iespaids Vācijā nokritis līdz nullei."¹⁸ Tāpēc K. Balodis neturpina sadarbību arī ar vācu sociāldemokrātiem.

1925. gadā K. Balodis kā goda viesis piedalījās Krievijas Zinātņu akadēmijas 200 gadu jubilejas pasākumos Sanktpēterburgā (jo K. Balodis 1898. gadā tika saņēmis Krievijas Zinātņu akadēmijas Lielo zelta medaļu par pētījumiem demogrāfijas jomā). Šeit viņš tikās ar jau tolaik pasaules slavu ieguvušo angļu ekonomistu Džonu Keinsu (*John Maynard Keynes*, 1883–1946).¹⁹ Interesanti atzīmēt, ka abu ekonomistu idejiski atšķirīgajās nostādnēs var atrast kopīgus uzskatus; piemēram, viņi krasi vērsās pret Versaļas miera konferences bargajiem lēmumiem par Vāciju, brīdinot, ka nākotnē tas var radīt neparedzami smagas sekas, kas arī izrādījās taisnība.

Negūdams LSDSP atbalstu pirmo divu Saeimu vēlēšanās, Balodis kopā ar savu ilggadējo domubiedru un māsas vīru Pēteri Zālīti (1864–1939) nolēma dibināt savu partiju — Darba Savienību. Šīs partijas programmas būtība ir izklāstīta K. Baloža grāmatā "Latvijas saimniecība pie spējīgas un nespējīgas valdības", kurā viņš atkārtoti aizstāv savu jau 1918. gadā pausto domu, ka politiski un ekonomiski neatkarīga Latvijas valsts

var pastāvēt: “Mēs par brīnumu novērojam, ka ļoti daudzi netic neatkarīgai Latvijai, netic tādas neatkarīgas Latvijas pastāvēšanas iespējamībai. [...] Latvija var pastāvēt. Bez kādiem pabalstiem un bez kādas piespiešanās lielajām valstīm. Saprāšanās, sadraudzība un apvienība tai no svara ar Baltijas valstīm. Ar Somiju, Igauniju, Lietuvu. Bet Latvija nevar pastāvēt pie nespējīgas, pie sliktas valdības, kas atdod tās dabiskās bagātības svešautiešu spekulantiem... Tā var pastāvēt tikai pie tā ideju un ideālu uzplūduma, kāds valdīja tās nodibināšanas laikā. Var pastāvēt, ja vadību dabū rokā tās cēlākie, nesavtīgākie un spējīgākie dēli... Apmierinātie un neapmierinātie Latvijas brīvības cīnītāji.”²⁰

Trešās Saeimas vēlēšanās 1928. gadā Darba Savienība izveidoja kopīgu sarakstu ar Tautas Apvienību. Šajā sarakstā bija arī tādi pazīstami latviešu inteliģences pārstāvji kā Kārlis Skalbe (1879–1945), Emīlis Melngailis (1874–1954), ģenerālis Andrejs Auzāns (1871–1953), pulkvežleitnants Voldemārs Ozols (1884–1949), advokāts Voldemārs Zāmuels (1872–1948) u.c. Vienīgo Saeimas deputāta mandātu ieguva K. Balodis. Viņš aktīvi pildīja deputāta pienākumus līdz pat savai nāvei 1931. gada 13. janvārī.

Kārļa Baloža “individuālais un sociālais” ekonomikas modelis

K. Baloža sociālisma modelis ir izklāstīts gan “Nākotnes valstī”, gan latviešu valodā izdotajos darbos — “Latvijas izveidošana. Individuālā un sociālā Latvija” (1919. gadā)²¹ un “Latvijas saimniecība pie spējīgas un nespējīgas valdības” (1928. gadā, atkārtots izdevums 1931. gadā). Šo modeļu teorētisko bāzi vislabāk var iepazīt 1924. gadā sarakstītajā darbā “Ievads tautsaimniecībā”.

Tautsaimniecības galvenais mērķis ir apmierināt cilvēku vajadzības, kas nav identificējamās ar cilvēku vēlmēm. Šīs vajadzības var aprēķināt statistiski. Valsts tautsaimniecībā ir jābūt diviem institucionālajiem sektoriem — valsts sektoram, kura mērķis ir

apmierināt cilvēku vajadzības, kura darbība norisinās plānveidīgi un kurš nav atkarīgs no tirgus. Otrs — privātais sektors nodarbojas ar cilvēku vēlmēm, to virza tirgus mehānisms.

Lai nodrošinātu valsts sektoru ar darbiniekiem, K. Balodis ieteica ieviest darba dienestu — vīriešiem no 17 līdz 27 gadiem, sievietēm no 15 līdz 22 gadiem. Būtībā tas nozīmē, ka jaunie cilvēki šajā vecumā pēc savas izvēles tiek nodrošināti ar darbu ražošanas sektorā, kas nodrošina tos ar ienākumiem un vienlaikus kalpo arī kā skola amata prasmju iegūšanai. Pēc darba dienesta viņi var palikt šajā darbā, ko tie jau ir labi apguvuši, vai arī izvēlēties citu darbu pēc patikas, tai skaitā arī dibinot savus uzņēmumus privātajā sektorā. Visi šie cilvēki saņem pensiju, kas nodrošina tiem iztiku pat tad, ja viņi nekādu darbu neveic. K. Balodis ar aprēķiniem parādīja, ka šāds modelis ir dzīvotspējīgs.

Apspriežot K. Baloža pirmajā brīdī neticamos aprēķinus par darba dienestu, visbiežāk kā K. Baloža kļūda tiek norādīta, ka viņš nav ņēmis vērā to, ka sabiedrībā ir arī noziedznieki un blēži, tāpēc liela daļa sabiedrības darba resursu (un kapitāla — pēc Rikardo: netiešā darba resursu) tiek izlietota cīņai ar šo sabiedrības daļu — policijai, armijai, cietumiem u.tml. Tā tas ir — taču K. Balodis rakstīja par tādu sabiedrību, kurā katrs cilvēks dzīvo saskaņā ne tikai ar cilvēku, bet arī ar Dieva likumiem — desmit baušļiem. Līdzīgi pārmetumi tiek izteikti Ā. Smitam. Taču Ā. Smits raksta par liberālismu un “neredzamo roku” ar atrunu — tas ir attiecināms uz sabiedrību, kurā dzīvo tikumīgi cilvēki, respektīvi, tādi, kuri ievēro ne vien rakstītos likumus, bet arī nerakstītos likumus — tikumus.

K. Balodis, atšķirībā no lielas daļas mūsdienu ekonomistu un politiķu, balstās uz atziņu, ka nevis nauda, bet darbs ir tas, kas rada materiālos un nemateriālos labumus. Nauda ir labumu sadales līdzeklis, nevis labums pats pa sevi. Nauda K. Baloža darbos parādās pamatā kā eksogēns faktors. Protams, var kritiski vērtēt to, ka K. Balodis nesaprot

naudas un monetārās politikas regulējošo ietekmi uz ekonomiku, taču jāatceras, ka līdz Keinsa revolūcijai pamatplūsmas ekonomisti balstījās uz “naudas neitralitātes” teoriju, t.i., ka, palielinot vai samazinot naudas piedāvājumu, tas ietekmēs tikai cenu līmeni, nevis ekonomiskās aktivitātes līmeni.

K. Baloža apjomīgie aprēķini, kas veido lielu daļu gan no “Nākotnes valsts”, gan “Latvijas saimniecības pie spējīgas un nespējīgas valdības”, balstās galvenokārt uz resursiem naturālā izteiksmē, īpašu uzmanību veltot darba resursiem un zemes resursiem. (K. Baloža aprēķini par ierobežotajiem zemes resursiem Vācijā bija pamatā kartiņu sistēmas ieviešanai Pirmā pasaules kara laikā.)

To, ka K. Balodis bija pirmais ekonomists, kurš izveidoja uz aprēķiniem balstītu sociālisma modeli (K. Marksam tāda nebija), atzina arī boļševiki, konkrēti V. Uljanovs (Leņins, *Vladimir Ilyich Ulyanov*, 1870–1924), kurš, neraugoties uz P. Stučkas iebildumiem, panāca, ka K. Baloža “Nākotnes valsts” tulkojums krievu valodā 1920. gadā tika izdots arī Padomju Krievijā. Priekšvārdū šai grāmatai ir sarakstījis izglītotais poļu komunisti Juliāns Marhļevskis (*Julian Marchlewski*, 1866–1925), kuram, protams, bija jāparāda K. Baloža “maldīgums” attiecībā uz marksisma idejām. Taču uzmanīgi lasot šo priekšvārdū, brīžiem šķiet, ka J. Marhļevskis viltīgi tīšuprāt ir pieļāvis vairākas būtiskas kļūdas, ar to it kā starp rindām pasakot: “Neņemiet manus vārdus pārāk nopietni.” Taču tas ir tikai minējums, var jau būt, ka J. Marhļevskis tiešām nezināja to, ka K. Balodis vairākus gadus ir dzīvojis Krievijā, veicot dziļus pētījumus par šo zemi, tāpēc J. Marhļevska pārmetumi, ka K. Balodis nepazīst Krievijas realitāti, nav īsti vietā. Arī J. Marhļevska nezināšana, ka K. Balodis pēc tautības nav vācietis, var tikt skaidrota dažādi. Tāpēc Marhļevska norādījums, ka Balodis nepazīst Krieviju, nav īsti vietā. “Mēs arī nepārmētam cienījamam profesoram to, ka viņš nepazīst krievu realitāti un tāpēc izsaka boļševikiem pilnīgi nejēdzī-

gus pārmetumus. Un tomēr ekonomistam, kurš ir speciālists agrāros jautājumos, būtu kauns nezināt, ka šis jautājums Krievijā ir pavisam citādāks nekā Vācijā.”²²

Gan “Nākotnes valstī”, gan “Latvijas saimniecībā” K. Balodis runā par kapitāla piedēķības jautājumu. K. Balodis nav pret kapitāla privātīpašumu, taču uzskata, ka arī valsts uzņēmumi spēj darboties ne mazāk sekmīgi kā privātie uzņēmumi. K. Balodis ar konkrētiem faktiem pierāda, ka: “Valsts uzņēmumi, neskatoties uz vienas daļas ierēdņu nemākulību un lietpratēju ignorēšanu, bija pilnā mērā attaisnojušies! Bet, protams, ka šādi atklājumi netiek nekur minēti. Par tiem nekur nerunā! Ne sapulcēs, ne parlamentā! Pat sociālistu prese par tiem cietusi un cieš klusu! Valsts uzņēmumu “neienesīgumam” turpina ticēt uz to vai zvērēt lielū lielā daļā mūsu par sevi nevainojamā, bet garīgā ziņā no interesentu preses iespaidotā inteligence! [...] Valsts uzņēmumi bija jālikvidē, lai dotu “brīvai uzņēmībai” pilnu vaļu. Un iesākās privātās uzņēmības orgījas — uz Latvijas valsts un tautas rēķina.”²³

Baloža grāmatas “Ievads tautsaimniecībā” īss pārskats

K. Baloža “Ievads tautsaimniecībā” pirmoreiz ir publicēts 1921. gadā. Atkārtotus un papildinātus izdevumus autors ir publicējis 1924. un 1930. gadā. Kā K. Balodis raksta priekšvārdā: “Še pasniegtais “Ievads tautsaimniecībā” un “vispārējā (teorētiskā) tautsaimniecība” domāti kā šo zinātņu konspekti (saīsināti pasniegumi), visupirms priekšlasījumu klausītājiem noklausītā kursa atkārtīšanai un arī tādiem, kuriem nav bijis izdevības klausīties priekšlasījumus, bet kuri izlasījuši kādu no plašākām, šīs grāmatas sākumā minētām mācības grāmatām. [...] Kas pazīst tautsaimniecības literatūru, pārlicināsies, ka pasniegtā grāmatā izvilkuma formā laba daļa patstāvīgu pētījumu rezultātu, kādi vēl nevienā citā mācības grāmatā nav uzņemti.”²⁴ Tātad K. Balodis piedāvā šo grāmatu kā mācību līdzekli studentiem,

uzsvērdams, ka tā nav tikai atziņu kompilācija, bet tiek piedāvāts arī savs skatījums uz ekonomikas problēmām. Apmēram pusi no divsimt četrdesmit trīs lappušu apjomīgās grāmatas aizņem ekonomiskās domas vēsture. Līdz ar to K. Baloža grāmata pat mūsu dienās ir uzskatāma par rūpīgāko un labāko mācību līdzekli šajā šodien tik nepopulārā ekonomikas zinātnes jomā.

Rakstot par viduslaikiem, K. Balodis daudz uzmanības velta baznīcas lomai saimnieciskajā dzīvē. Šeit rodas iespaids, ka K. Balodis ir kļuvis visai kritisks pret baznīcu, it īpaši pret katolismu. "Kristīgā baznīca teorijā vispār nicināja laicīgas lietas, laicīgas mantas, tā nosodīja spekulāciju, tirgošanos peļņas nolūkā un procentu ņemšanu. Varētu tādējādi domāt, ka tā būtu bijusi nabadzīgo ļaužu šķīru, plašo masu aizbildne un aizstāve. Bet tā nebij!"²⁵ K. Balodis atsevišķi apskata baznīcas tēvus, kurus arī mūsdienās uzskata par ekonomikas teorijas veidotājiem, sākot ar Akvīnas Tomu (lat. *Sanctus Thomas Aquinas*, 1225 (vai 1226)–1274) un tā skolotāju Albertu Lielo (*Albertus Magnus*, zināms arī kā *Saint Albert the Great* un *Albert of Cologne*, 1193/1200–1280).

K. Balodis secina, ka starp Kristus mācībām un viduslaiku praksi pastāv neaizpildāma plaisa. Ar mazliet lielākām simpātijām Balodis izturas pret reformāciju un luterismu, norādot, ka "Luters nostājās pret liekulīgo laicīgo dzīves jaukuma nicināšanu ("kas nemīlo sievieti, vīnu un dziesmas, paliek muļķis visu mūžu") — klusībā aiz kulisēm, ārīgi dievbijīgie toreizējie katoļu garīdznieki (ar nedaudz izņēmumiem) piekopa izlaidīgu dzīvi. M. Luters uzsver, ka "cilvēks priekš darba radīts, tas pazīst darba dalīšanas un tirdzniecības nozīmi."²⁶ Atzīstot, ka luterismam ir izdevies lielā mērā izskaust ubagošanu un slinkošanu, K. Balodis tomēr ar nepatiku izturas pret to, ka baznīca aicina klausīt kungiem gluži tāpat kā Dievam.

Visvairāk uzmanības Balodis velta diviem ekonomistiem — Ā. Smitam (K. Balodis rak-

sta — Smis) un K. Marksam. Balodis nelaiž garām iespēju dot mājienu par savas gaitas līdzību ar Ā. Smitu: "Sākumā tas studēja teoloģiju, bet vēlāk no tās atsakās."²⁷ K. Balodis pēc būtības patiesi raksturo Smita teoriju: "Smits uzskatāms tiklab par modernā sociālisma, kā par modernā individuālisma tēvu. Par sociālisma tāpēc, ka tas uzstāda darbu par visu vērtību mērauklu, kādai teorijai ar dzīvu interesi pieķeras visi sociālisti. Bet individuālistu tēvs tas kā cilvēku egoisma labvēlīgās nozīmes cildinātājs, kā brīvirdzniecības un rūpniecības-amatniecības brīvības noteiktais aizstāvis."²⁸ Mūsdienās daudziem Ā. Smita saistīšana ar sociālismu var radīt iebildumus, taču arī padomju laikos, kad vienīgā patiesā ekonomikas mācība bija marksisms, Ā. Smits tika attēlots pozitīvā gaismā, atzīstot milzīgo ietekmi, kāda Ā. Smitam bija uz K. Marksu. Baloža teiktais zināmā mērā sasauca ar iepriekš citēto L. Valrāsu; neviens no viņiem neattēlo sociālismu un kapitālismu kā antagoniskas sistēmas.

K. Balodim nešķiet simpātisks Ā. Smita egoisma cildinājums. "Smīsa skola uzskatīja saimniecisko dziņu par vienādu pie visiem cilvēkiem. Tas, zināms, nepamatoti."²⁹ Tomēr K. Balodis, lai gan piemin 1764. gadā izdoto "filosofisko darbu par morālisko dzīvēkļu teoriju" (*The theory of moral sentiments*), tomēr noklusē šajā darbā atrunāto būtisko nosacījumu, ka egoisms labvēlīgi ietekmē saimniecisko dzīvi tikai tikumīgu cilvēku sabiedrībā.

Par K. Marksu K. Balodis nedaudz ironiski raksta: "Markss — iespaidīgākais no visiem jaunlaiku sociālistiem: uz Marksa kamiešiem izaugusi, pēc Marksa nosauca visa jaunāko laiku strādnieku kustība, modernais sociālisms, pie kam tas interesantais tas, ka tiklab radikālie komunisti, kā t.s. "revizionisti", "sociālisti-mazinieki", kas sociālisma izvešanu atbīda līdz tālākai nākotnei, vienādi nosauca par "marksistiem". Pašam K. Marksam jau nācās par dažiem saviem piekritējiem žēloties vārdiem: "es neesmu marksists"."³⁰

K. Balodis, rakstot par citu ekonomistu atziņām, bieži lieto atstāstījuma izteiksmi, taču no tā nav izdarāmi secinājumi par K. Baloža personisko attieksmi pret paustajām domām. Tā arī, konfrontējot K. Marksa uzskatus ar citu ekonomistu uzskatiem, K. Balodis neuzstājas par tiesnesi — kam ir un kam nav taisnība, ļaujot lasītājam secinājumus izdarīt pašam. K. Balodis norāda, ka K. Markss nav aprakstījis kādus nākotnes sociālās valsts modeļus. “Gan jau redzēsim, kas tad notiks, kad vecā sabiedrība būs sabrukusi.”³¹ Kārlis Līb-knehts (*Karl Liebknecht*, 1871–1919) vācu reihstāgā reiz uz jautājumu par nākotnes valsti esot atbildējis: “Tas ir jautājums, uz kuru tik ģeķis var atbildi dot.”³² Balodis gan tālāk piemin F. Engelsu, K. Kautski, F. Bebelu (*Ferdinand August Bebel*, 1840–1913) un Hilferdingu, kuri dažādos izteikumos tomēr ir norādījuši uz nepieciešamību izstrādāt uz aprēķiniem balstītu nākotnes valsts modeli pirms “vilks jau lopos”. K. Balodis, gan neminot savu uzvārdu, īsā teikumā piemin savu grāmatu par “nākotnes valsti”, kur šāds uz aprēķiniem balstīts modelis ir izveidots. Diskusiju par Marksa sociālismu un marksismu K. Balodis pabeidz gluži Šumpētera garā: “Pierādījis Markss tik to, ka caur sociālpolitiku neierobežotai sabiedrībai jānotiek pie katastrofas. Nav tas pierādījis sociālisma iespējamību.”³³

K. Balodis, būdams cieši saistīts ar Vāciju, īpaši labi pārzina vācu ekonomistu atziņas. Viņa paša uzskati ir lielā mērā ietekmējušies no Johana Gotlība Fihtes (*Johann Gottlieb Fichte*, 1762–1814), Frīdriha Lista (*Friedrich List*, 1789–1846), Maksa Vēbera, Gustava Šmollera (*Gustav Friedrich von Schmoller*, 1838–1917) un Vernera Zombarta — savā grāmatā K. Balodis īsi raksturo arī vācu ekonomikas skolu.

K. Balodis daudzviet pieskaras jautājumam, kuru tika skatījis vēl savu teoloģijas studiju nobeiguma darbā — par augļošanu un procentu likmēm. Šo jautājumu apskatīsim nākamajā nodaļā.

Mamonisms, mantiskais kapitāls, finanšu kapitāls un privātīpašums

Svētajos Rakstos Mateja evaņģēlija 6. nodaļas 24. pantā ir pieminēts mamons: “Neviens nevar kalpot diviem kungiem: vai nu vienu tas ienīdīs un otru mīlēs, vai arī vienam izdabās un otru nicinās. Jūs nevarat kalpot Dievam un mamonom.” (Mt 6:24) Vārds “mamons” ir skaidrots — manta, kas ieņēmusi Dieva vietu. Manta un nauda paši par sevi nav ļaunumi — Dievs to mums ir devis tāpat kā citas Viņa radītās lietas, lai mēs tās prastu cienīt un godprātīgi lietot. Taču mamons ir tas alkatībā un skaudībā balstītais elku dievs, kas cilvēkam liek uzskatīt mantu un naudu par līdzvērtīgām Dievam, vai pat augstākām par Dievu.

Postmodernais domāšanas veids, kas noliedz patiesību un cenšas atbrīvoties no Vārda, ir ļoti izdevīgs mamonom, kurš tad grib ieņemt Dieva vietu. Milzīgais spiediens no masu saziņas līdzekļiem, kuri nospiedošā vairākumā kalpo mamonom, liek domāt, ka pasaulē liela ietekme ir spēkiem, kuru dievs ir mamons.

Savos darbos K. Balodis gan nelieto mamona jēdzienu, kaut gan “Ievadā tautsaimniecībā” viņš mazliet sagrozīti citē tieši augstāk minēto Mateja evaņģēlija vietu: “Neviens nevar Dievam kalpot un mantai.”³⁴ Šeit jāpiebilst, ka arī iepriekšējos divos Svēto Rakstu tulkojumos latviešu valodā netika lietots vārds “mamons”, bet gan “manta”. Jaunajā tulkojumā, kā arī Svēto Rakstu tulkojumos citās valodās (latīņu, angļu, vācu, zviedru, igauņu u.c.) Mateja evaņģēlija 6. nodaļas 24. pantā vārds “mamons” netiek tulkots, līdz ar to iegūstot īpašvārda nozīmi — mamons kā alkatības dievs. Taču Balodis daudzviet pieskaras naudas aizdošanai uz procentiem. Šo lietu viņš var skaidrot gan kā ekonomists, gan teologs. Nobeidzot teoloģijas studijas Tērbatas Universitātē, K. Balodis eksāmenam ir gatavojis trīs tēmas: “Augustīns. Katehisma sākotne”, “Katehisms. Par trešo bausli” un “Sprediķis. Pēc Mateja

evanģēlija 25.–28. nodaļas”. Šī vieta Mateja evanģēlijā reizēm tiek interpretēta tā, ka Jēzus ir atbalstījis augļošanu: “Bet viņa kungs atbildēja tam un sacīja: tu blēdīgais un kūtrais kalps. Ja tu zināji, ka es plauju, kur neesmu sējis, un salasu, kur neesmu kaisījis, tad tev vajadzēja dot manu mantu naudas mainītājiem; es pārnācis būtu saņēmis savu naudu ar augļiem.” (Mt 25:26–27)

Naudas aizdošana uz procentiem baznīcas skatījumā ir bijis sāpīgs jautājums. Jūdaismā viens no daudzajiem stingrajiem bauslības noteikumiem liedz jūdam aizdot naudu uz procentiem. “Bet, ja tavs brālis panīkst un viņa roka gurst un zemē noslīd tev līdzās, tad satver to stingri ar savu roku un, lai tas būtu vai svešinieks, vai piedzīvotājs, palīdzi viņam, ka viņš var dzīvot pie tevis. Un neņem no viņa augļus, nedz pagaidas, bet bīsties sava Dieva, un lai tavs brālis dzīvo pie tevis. Neaizdod viņam savu naudu pret augļiem un neaizdod viņam barību pret pagaidām.” (3 Moz 25:35–37) Tiesa gan, šis aizliegums attiecas tikai uz (ticības) brāli, tātad apgrazīto. Musulmaņiem šis bauslības noteikums ir vēl stingrāks, un tas nešaubīgi tiek ievērots arī mūsdienās. Arī kristietībā attieksme pret naudas aizdošanu uz procentiem ir bijusi noliedzīga, ko labi apraksta pats K. Balodis: “Nauda esot vienīgi maiņas un maksāšanas līdzeklis; ar naudu nevarot naudu radīt. Augļus ņemt tāpēc — grēks. Jāievēro, ka jau Nicejas koncils 325. g. pēc Kr. noliedza garīdzniekiem par aizdotu naudu ņemt augļus, pamatojoties uz Lukasa ev. 6:35: “Aizdodiet, nenieka atpakaļ par to negaidīdami”. [...] No baznīctēviem Sv. Augustīns stingri nosaka: kas vairāk saņem atpakaļ, nekā tas devis, ir auglotājs!”³⁵

M. Lutera “Kristīgajā mācībā” skaidro augļošanu (tas nav gluži tas pats, kas naudas vērtība laikā, ko izsaka procentu likme) kā grēku pret septīto bausli. K. Balodis šo jautājumu pārzina perfekti, jo viena no viņa eksāmena darba tēmām Tērbatas universitātē ir 25.–28. nodaļa no Mateja evanģēlija. Tāpēc

K. Balodis M. Lutera garā (un gluži mūsdienīgi) nodala “ražīgo kredītu” no “neražīgā”: “Daži šolaiku ekonomisti norāda, ka baznīca caur savu uzstāšanos pret augļu ņemšanu neļāvusi ražīgam kredītam, t.i., kredītam kāda uzņēmuma pabalstīšanas labā, attīstīties — tā sapratusi tikai tādu kredītu, kas neražās vai nelaiemes gadījumā atsevišķām personām vai pat dažkārt veselām sādžām vai pilsētām (ugunsgreka utt. gadījumā) vajadzīgs.”³⁶

K. Baloža darbos iezīmējas doma, kas 20. gadsimtā ir parādījusies daudzkārt — ir nepieciešams nodalīt mantisko kapitālu no finanšu kapitāla. Trīs no šādiem vīriem ir Gotfrīds Feders (*Gottfried Feder*, 1883–1941), Torsteins Veblens (*Thorstein Veblen*, 1857–1929) un Frederiks Soddijs (*Frederick Soddy*, 1877–1956).

Vācu ekonomists G. Feders 1919. gadā publicēja grāmatu, kurā izvērtēja mamona pielūgsmi, paredzot arī iespējamus draudus cilvēcei. Šajā grāmatā viņš runā par mamona pielūgsmi — mamonismu: “Mamonisms ir smaga, visaptveroša un nomācoša slimība, no kuras cieš mūsu kultūrvidē, bet patiesībā visa cilvēce. [...] Mamonisms nozīmē: no vienas puses, nospiedošie starptautiskie finanšu spēki, kas stāv pāri valdībām un cilvēku pašnoteikšanās tiesībām, starptautiskais kapitāls, patiesā Zelta Internacionāle; no otras puses, — domāšanas veids, kas ir pārņēmis visplašākās cilvēku aprindas; nepiesātināmo peļņas iekāri, tikai uz pasaulīgajiem labumiem orientēto dzīves veidu, kas jau ir novedis pie biedējoša morāla pagrimuma un turpmāk var to tikai padziļināt.”³⁷

G. Feders asi vērsās pret marksistiem, kuri uzskata privātīpašumu par galveno ļaunumu, kas šķēļ sabiedrību, padziļinot plaisu starp bagātajiem un nabagajiem. G. Feders norāda, ka ne jau privātīpašums, bet gan “*Zinsknechtschaft*” — procentu verdzība ir tas ļaunums, kas paverdzina miljoniem cilvēku. G. Federa rakstītais zināmā mērā sasauca ar marksistiem — plaisa starp ekspluatatoriem un ekspluatējamiem tikai

turpinās pieaugt, kas novedīs pie eksplozijas. Tāpēc G. Feders pabeidz ar gluži marksistisku saukli — sadosimies rokās, visu zemju darbaļaudis, apvienojieties!³⁸ Mums ir jāapvienojas pret mamoniisma kultivēto alkātību un pret tiem, kuri to virza. Cenšoties paši kļūt par tiem, kuri gūs labumu no citu procentu verdzības, mēs tikai vairojam Zelta Internacionāles bagātību, un, pat ja mums izdodas gūt kādu ienākumu no procentu augļiem, arī tas galu galā nonāks globālā kapitālisma apcirkņos.

Ļoti vispusīgi un dziļi 20. gadsimta pirmajā pusē notiekošo tehnoloģisko pārmaiņu ietekmi uz sociālo vidi ir pētījis norvēģu izcelsmes amerikāņu ekonomists T. Veblens. Kā būtisku pārmaiņu cilvēku domāšanā 20. gadsimtā viņš norāda to, ka tagad nevis mantisko labumu, bet gan naudas radīšana ir cilvēku saimnieciskās darbības mērķis, atšķirībā no tā, kā tas ir bijis visā iepriekšējā cilvēces vēsturē. Cilvēkiem ir radusies “naudas ilūzija” — ka nauda ir nevis labumu sadales līdzeklis, bet gan labums pats par sevi.³⁹

Lieki piebilst, cik plaši izplatīta ir šī ilūzija mūsdienu sabiedrībā, kur cilvēki īsti nesprot, kas ir nauda, un no kurienes rodas nauda. Nauda ir labumu sadales līdzeklis, nevis labums pats par sevi, un, ja būs daudz naudas, tas vēl neizslēdz to, ka labumu var pietrūkt.

T. Veblens, tāpat kā K. Markss un G. Feders, norādīja uz augošo pretrunu starp trūcīgajiem un bagātajiem. Taču atšķirībā no K. Marksa un G. Federa, T. Veblens norādīja, ka tas novedīs pie cīņas vai revolūcijas. Zemāko šķiru pārstāvji nevis cīnīsies pret augstāko šķiru pārstāvjiem, bet gan centīsies tos atdarināt un citu acīs arī izskatīties pēc bagātniekiem.⁴⁰ Tādējādi viņš būtībā pasaka to pašu, ko G. Feders — mamoniisms ir arī domāšanas veids: nepiesātināmā peļņas iekāre, tikai uz pasaulīgajiem labumiem orientētā dzīve, kas ir pārņemusi visplašāko sabiedrību. Tieši šis domāšanas veids un ne jau tas fakts, ka nauda tiek aizdots uz procentiem, ir tas, kas novedīs cilvēci pie katastrofas.

Angļu zinātnieks Frederiks Sodijs (*Frederick Soddy*, 1877–1956) ir 1921. gada Nobela prēmijas laureāts ķīmijā. Taču viņš ir pazīstams arī ar vairākiem darbiem par ekonomiku. 1934. gadā publicētā grāmata “Naudas loma” (*The Role of Money*⁴¹) ieguva augstu novērtējumu no tolaik vadošā pasaules ekonomista Dž. Keinsa, kurš esot teicis, ka šī grāmata ir labākā grāmata par naudu, vienīgi tā ir uzrakstīta mazliet par agru. Šajā grāmatā centrālā vietā ir senjorāžas jautājums, un F. Sodijs daudzviet norāda, ka tas fakts, ka nauda tiek radīta privātajā sektorā, ir pretrunā ar demokrātijas principiem. “Dodot iespēju privātajam sektoram radīt naudu, valdības ir pašos pamatos un, iespējams, nenovēršami nodevušas demokrātiju.”⁴² Mūsdienās amerikāņu ekonomists, ilggadējs Pasaules Bankas eksperts Hermans Deilijs (*Herman Edward Daly*, dz. 1938) savā grāmatā par 21. gadsimta ekonomiku “Ekoloģiskā ekonomika. Principi un pielietojumi”⁴³, runājot par monetāro sistēmu, pamatā balstās uz Sodija idejām, minot, ka tās lielā mērā saistās ar Nobela prēmijas laureātu Džeimsu Tobinu (*James Tobin*, 1918–2002). H. Deilijs īsi un precīzi formulē mūsdienu ekonomikas dilemmu, ietverot tajā arī T. Veblena domu. “Lietošanas vērtību (*use value*) radīšana ir pašierobežojīga. Maiņas vērtību radīšana nav ierobežota. [...] F. Sodijs to visu apkopoja, nodalot reālus labumus (*wealth*) no parāda.”⁴⁴ Citiem vārdiem sakot, mantiskais kapitāls rada reālus labumus, bet finanšu kapitāls tikai virtuālus, reāli neeksistējošus labumus. Taču tie visi tiek likti kopā, radot ilūziju par reālo labumu pieaugumu. 20. gadsimta otrajā pusē un 21. gadsimtā finanšu kapitāls spēj radīt virtuālos labumus daudz ātrāk un efektīvāk, nekā mantiskais kapitāls rada reālos labumus. Naudu var pelnīt gan ar mantisko kapitālu, gan finanšu kapitālu, turklāt ar otro daudz efektīvāk. Līdz ar to cilvēku domāšana jau ir izmainīta tiktāl, ka reāla saimnieciska darbība tiek atvēlēta tikai neveiksminiekiem, bet veiksmīgie darbosies spekulatīvajā ekonomikā.

Visu iepriekš minēto vīru idejas sasaucas ar K. Balodi. Darbā “Latvijas saimniecība pie spējīgas un pie nespējīgas valdības” K. Balodis skar mūsdienu pasaulei ļoti aktuālu jautājumu par finanšu kapitālu. Ir nepieciešams nodalīt mantisko kapitālu no finanšu kapitāla. Ja privātpašums uz mantisko kapitālu ir taisnīgs, tad finanšu kapitālam ir jābūt tikai valsts īpašumā. Citiem vārdiem sakot, augļošana lai paliek tikai valsts prioritāte. Šī K. Baloža ideja sasaucas ar G. Federu un F. Sodiju, kuri arī uzskatīja, ka finanšu kapitālam vajadzētu būt valsts īpašumā. Mūsdienu pasaulē šī jautājuma aktualitāte ir kļuvusi acīmredzama. (Protams, būtu nenopietni apgalvot, ka šis jautājums ir risināms vienkārši un revolucionārā ceļā, jo tas neizbēgami sagrautu pasaules finansiālo sistēmu, novedot pie globālas katastrofas.)

Jautājumu par reālo labumu, mantiskā kapitāla, finanšu kapitāla un citu resursu nošķiršanu ir aktualizējis franču ekonomista T. Piketī jau iepriekš pieminētais darbs “Kapitāls 21. gadsimtā”, kurš guva lielu ievēribu akadēmiskajās ekonomistu aprindās.

Ekonomisko sistēmu modeļu nākotne — vai ir tikai divi ceļi?

Divi iespējamie ekonomikas modeļi — kapitālisms, kas saistīts galvenokārt ar tirgus spēku, un sociālisms, kas balstās galvenokārt uz valsti, ir bijis diskusijas pamats filosofiem, ekonomistiem un politiķiem kopš seniem laikiem. 20. gadsimta notikumi ir parādījuši, ka kapitālistiskais ekonomikas modelis ir pārāk par sociālistisko modeli. Taču arī pašreizējais kapitālisma modelis atsedz arvien vairāk problēmu, globālā līmenī izvirzot jautājumus par jaunu risinājumu meklēšanu. Teorētiskais arguments par labu kapitālismam izriet no galvenās atšķirības starp abiem modeļiem — ir vai nav privātpašums uz kapitālu. Līdz ar to parādās problēma par adekvātu cenu noteikšanu kapitāla precēm sociālismā.

20. gadsimta diskusija par iespējām noteikt adekvātas cenas citādi kā tikai tirgū,

turpinājās vairāk nekā pusgadsimtu, novedot pie secinājuma, ka tas nav reāli. L. Valrāsa ideju sekotājs itāļu ekonomists Enriko Barone (*Enrico Barone*, 1859–1924) iesāka šo diskusiju, izvirzot tezi, ka L. Valrāsa vispārējās līdzsvara teorijas vienādojumu sistēmas atrisinājums arī sniegtu adekvātas cenas, tai skaitā kapitāla precēm. Arī vācu ekonomisti Oto Bauers (*Otto Bauer*, 1881–1938) un Emīls Lederers (*Emil Lederer*, 1882–1939), mēģināja veidot cenu noteikšanas modeļus.

Poļu ekonomists Oskars Lange (*Oskar Lange*, 1904–1965) turpināja attīstīt E. Barones ideju par L. Valrāsa vispārējā līdzsvara teorijā balstītu cenu veidošanas mehānismu. “Kāpēc konkurences tirgū pastāv objektīva cenu struktūra? Tāpēc, ka cenu parametriskā funkcija dod, vispārīgi ņemot, tikai vienu cenu kopu, tādu, kas apmierina objektīvā līdzsvara nosacījumus, t.i., sabalansē pieprasījumu un piedāvājumu katrai precei. Tādu pašu objektīvo cenu struktūru var iegūt sociālisma ekonomikā, ja tiek iegūta cenu parametriskā funkcija. [...] Tādējādi aprēķinātajām cenām, kas nebūt nav nepamatotas, sociālisma ekonomikā ir tikpat objektīvs raksturs kā tirgus cenām konkurences režīmā.”⁴⁵ Valdībai vajag “izspēlēt” tirgu. Patēriņa precēm cenas noteiks tirgus, savukārt no piedāvājuma pušes cenas būs atbilstošas robežizmaksām. Kapitāla preču cenas būtu atbilstošas “ēnu” cenām (*shadow prices*). Valdība kontrolētu kopējo investīciju apjomu ekonomikā un pārdalītu “sociālās dividendes”, lai izlīdzinātu ienākumus, kā arī būtu gatava pielāgot cenas, reaģējot uz tirgus pieprasījuma izmaiņām.

Pēc staļinisma laiku beigām arī Padomju Savienībā ekonomisti bez bažām par savu dzīvību varēja netieši iesaistīties šajā diskusijā, kā to darīja Nobela prēmijas laureāts Leonīds Kantorovičs (*Leonid Vitaliyevich Kantorovich*, 1912–1986) un viņa audzēknis Ivans Siroježins (*Ivan Mikhailovich Siroezhin*, 1933–1983). Arī amerikāņu ekonomista Vasilija Ļeontjeva (*Wassily Leontief*, 1906–1999) “izlietojuma-izlaides” modelis

sniedza idejas, kā veidot šādu cenu noteikšanas modeli. Pretējās puses viedokļu līderu — Ludviga fon Mizesa (*Ludwig Heinrich Edler von Mises, 1881–1973*) un Fridriha Hajeka (*Friedrich August von Hayek, 1899–1992*) argumentus vispārliciecinot noslēdza amerikāņu ekonomists, Nobela prēmijas laureāts Džeimss Bjukenens (*James McGill Buchanan Jr., 1919–2013*). “Visbūtiskākais arguments par sociālistisko ekonomikas modeli slēpjas izvēles izdarīšanas grūtībās. Pat tad, ja sociālistiskajai valstij kaut kādā veidā izdotos atrast orākulu, kas spētu perfekti veikt visus aprēķinus, pat tad, ja tiktu atklātas visas preferenču funkcijas, un pat tad, ja visas ražošanas funkcijas būtu droši zināmas, efektīvs resursu sadalījums būtu iespējams tikai tad, ja lēmuma pieņēmēji būtu ekonomiski einuhi. Tikai tad, ja šādus cilvēkus varētu motivēt pieņemt lēmumus atbilstoši aprēķinātajiem kritērijiem, kuri var izrādīties atšķirīgi no viņu pašu kritērijiem, šāds lēmumu pieņemšanas modelis var kļūt praktiski īstenojams.”⁴⁶

Tomēr, kā redzams no Dž. Bjukenena teiktā, principā viņš nenoliedz šādu aprēķinu iespējamību. Problēmas, kas F. Hajekam un Dž. Bjukenenam šķiet neatrisināmas, ir: 1) ārkārtīgi lielais modeļa un veicamo aprēķinu apjoms, 2) “ekonomisko einuhu” problēma, kuras risinājums mūsdienu sabiedrībā šķiet neiespējams. Ja šīs problēmas hipotētiski varētu atrisināt nākotnē, un, ja ir runa par mazu, lokālu ekonomiku, var izrādīties, ka problēmas ir atrisināmas, tāpēc varētu būt iespējami atgriezties pie šīs diskusijas.

Mūsu tautas izcilais ekonomists K. Balodis ir daudz rakstījis par diviem ekonomisko sistēmu modeļiem. Lai gan K. Balodis uzskatīja sociālisma ceļu (taču ne marksistu izpratnē) par labāku, tomēr savā analizē viņš parasti atturējās no tiesājošiem spriedumiem. K. Baloža būtisks ieguldījums ir tas, ka viņš pirmais izstrādāja uz aprēķiniem balstītu sociālistiskas valsts saimniekošanas modeli, un tas, ka 20. gadsimts parādīja sociālisma neefektivitāti reālajā dzīvē, nav K. Baloža vaina.

Protams, ir nepamatoti idealizēt K. Balodi un vērtēt viņa idejas kā nemaldīgas, taču ignorēt K. Balodi tikai tāpēc vien, ka viņš bija sociālists, arī nebūtu pareizi.

Vai varētu būt meklējams trešais ceļš ekonomisko sistēmu modeļos Kārļa Baloža norādītajā virzienā — laiks rādīs.

Avoti un piezīmes

- ¹ Ballod K. (Atlanticus). *Ein Blick in den Zukunftsstaat, Produktion und Konsum im Sozialstaat*. Stuttgart: Dietz, 1898.
- ² Ballod, K. (Atlanticus). *Der Zukunftsstaat. Produktion und Konsum im Sozialstaat*. Dritte, neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Dietz, 1920.
- ³ Balodis K. *Ievads tautsaimniecībā un tautsaimniecības teorijā*. 3. pārstrādātais izdevums. Rīga: Kultūras balss, 1930.
- ⁴ Walras L. (1874) *Elements of pure economics*. New York: A. M. Kelley, 1969, p. 78.
- ⁵ Ibid., p. 79.
- ⁶ Luther M. (1524) *Von Kaufshandlung und Wucher*. Zwickau: J. Herrmann 1919, 13. lpp. www.checkluther.com/wp-content/uploads/1524-Von-Kaufshandlung-und-Wucher.pdf. Sk. 2019. g. 8. jūl.; vai Luther M. (1524) *Von Kaufshandlung und Wucher*. Katechetische deutsche Schriften. Zweiter Band. Erlangen: Verlag von Karl Bender, 1833, 223.–224. S.
- ⁷ Smith, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan & T. Cadell, 1776.
- ⁸ Furtado C. M. *Global Capitalism*. Transl. Jorge Navarrete. Mexico City: Fondo de Cultura Economica, 1999. <http://webshells.com/spantrans/furtado.html>. Sk. 2019. g. 8. jūl.
- ⁹ Chang H. J. *23 Things They Don't Tell You about Capitalism*. London: Penguin Books Ltd, 2010.
- ⁹ Sarkozy N. Speech in 40th World Economic Forum, Davos, January 27, 2010. www.polity.org.za/article/fr-sarkozy-speech-by-the-president-of-france-at-the-

- 40th-world-economic-forum-davos-27012020-2010-01-27.Sk.2010.g. 20. maijā.
- ¹⁰ Piketty T. *Capital in the Twenty-First Century*. Transl. A. Goldhammer. Harvard: Harvard University Press, 2014, 746 pp.
- ¹¹ Schumpeter J. A. The March into Socialism. *American Economic Review*, May 1950, 40 (2): 446–456.
- ¹² Keynes, J. M. (1930) Economic Possibilities for our Grandchildren. In: Moggeridge, D. (Ed.). *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. IX, London: Macmillan, 1972, pp. 321–334.
- ¹³ K. Balodis centās īstenot dzīvē savu ideju par to, ka latvieši, līdzīgi portugāļiem, varētu pārcelties uz tolaik mazapdzīvoto Santakatarinas provinci Brazīlijā, veidojot tur kolonijas pēc portugāļu parauga, jo klimata apstākļi tur esot līdzīgi kā Latvijā. Ideja izgāzās gan objektīvu, gan subjektīvu apstākļu dēļ.
- ¹⁴ Citēts pēc Balabkins N., Šneps M. *Kad Latvijā būs labklājības valsts. Tautsaimnieks Kārlis Balodis*. Rīga: Zinātne, 1993, 41. lpp.
- ¹⁵ Marx K. (1875) *Critique of the Gotha Programme*. Moscow: Progress Publishers, 1970.
- ¹⁶ Balabkins, Šneps, 1993, op. cit.
- ¹⁷ Balodis, 1930, op. cit., 111. lpp.
- ¹⁸ Ibid.
- ¹⁹ Šneps-Šneppe M. *Ņemci v Rossij*. Moskva: Algoritm, 2011, 213. lpp.
- ²⁰ Balodis K. *Latvijas saimniecība pie spējīgas un pie nespējīgas valdības*. 2. izdevums. Rīga: P. Zālītes izdevums, 1931, 3., 5.–6. lpp.
- ²¹ Balodis K. *Latvijas izveidošana (Individuālā un sociālā Latvija)*. Rīga: J. Treimaņa apgāds, 1919.
- ²² Ballod, 1920, op. cit., VII–X lpp. Marchlewski J. Predislovijs. Ballod K. (Atlatikus). *Gosudarstvo buduschego*. Moskva: Vserossiiskij Sojuz potrebitelskih obshchestv, 1920. II lpp.
- ²³ Balodis, 1931, op. cit. 26 lpp.
- ²⁴ Balodis, 1930, op. cit., 242. lpp.
- ²⁵ Ibid., 29. lpp.
- ²⁶ Ibid., 33., 34. lpp.
- ²⁷ Ibid., 58. lpp.
- ²⁸ Ibid., 58., 59. lpp.
- ²⁹ Ibid., 139. lpp.
- ³⁰ Ibid., 102. lpp.
- ³¹ Ibid., 109. lpp.
- ³² Ibid.
- ³³ Ibid., 114. lpp.
- ³⁴ Ibid., 31. lpp.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Ibid., 32. lpp.
- ³⁷ Feder, G. *Das Manifest zur Brechung der Zinsknechtschaft des Geldes*. Muenchen: J. C. Hubers Verlag, 1919, S. 5. <http://economics.kiev.ua/download/Feder.pdf>. Sk. 2019. g. 8. jūl.
- ³⁸ Ibid., S. 62.
- ³⁹ Veblen Th. (1904) *The Theory of Business Enterprise*. New York: A. M. Kelley, 1975.
- ⁴⁰ Veblen Th. (1899) *The Theory of the Leisure Class*. New York: A. M. Kelley, 1965.
- ⁴¹ Soddy F. *The Role of Money*. London: Routledge and Sons, 1934.
- ⁴² Ibid., p. 30.
- ⁴³ Daly H., Farley J. *Ecological Economics. Principles and Applications*. 2nd ed. Washington, Covelo, London: Island Press, 2011.
- ⁴⁴ Ibid., pp. 287–288.
- ⁴⁵ Lange O. *On the Economic Theory of Socialism*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1938, pp. 80, 82.
- ⁴⁶ Buchanan J. M. *Cost and Choice: An Inquiry in Economic Theory*. The Collected Works of James M. Buchanan, vol. 6. Indianapolis: Liberty Fund, Inc, 1969, p. 88.

Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.

Par autoru

Dr. oec. Ivars Brīvers ilgus gadus ir darbojies ekonomikas akadēmiskajā jomā. Viņš ir strādājis dažādās Latvijas un citu valstu augstskolās, pasniedzot studiju kursus, kas saistās ar ekonomikas teoriju, ekonomiskās domas vēsturi un matemātisko ekonomiku. Ir darbojies arī politikas jomā, būdams Latvijas Republikas 12. Saeimas deputāts. Šobrīd ir teoloģijas students, savienojot studijas ar vadošā pētnieka amatu Liepājas Universitātē.

About the Author

Dr. oec. Ivars Brīvers has been working in the academic field of economics for many years in various universities in Latvia and other countries, reading courses related to economic theory, history of economic thought and mathematical economy. Has also worked in the field of politics as a member of the 12th Saeima of the Republic of Latvia. Currently, he is a student of theology, combining studies with a job of senior researcher at the University of Liepāja.

VIEWS ON CAPITALISM AND SOCIALISM OF THE GREAT LATVIAN ECONOMIST KĀRLIS BALODIS (CARL (KARL) BALLOD) FROM A CONTEMPORARY PERSPECTIVE

Ivars Brīvers

ivars.brivers@inbox.lv

Summary

Keywords: *capitalism, socialism, usury, tangible capital, financial capital, private property*

The article is devoted to the outstanding Latvian economist Kārlis Balodis, who was a non-Marxian socialist, and has entered the history of the world economy with the first attempt to create a science-based model of a socialist economy. In the paper the issue of two models of economic systems is viewed in a broader historical context. K. Balodis' theoretical findings and his idea of how to use them in real life are based on the analysis of his most remarkable works. The article also includes insights into the weaknesses of the theoretical models of the two economic systems.